

5. Загальна психологія : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Каравела, 2011. – 464 с.
6. Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості / Григорій Силнович Костюк. – К. : Радянська школа, 1968. – 46 с.
7. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Валерій Миколайович Поліщук. – [3-тє вид., випр.]. – Суми : Університетська книга, 2010. – 352 с.
8. Психологія : підруч. [для пед. вузів] / [під ред. Г. С. Костюка]. – [3-тє вид., доп.]. – К. : Радянська школа, 1968. – 573 с.
9. Психологія : підруч. [для студ. вузів] / [Л. Ю. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – [3-тє вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. [для студ. пед. фак.] / Олександра Яківна Савченко. – К. : Генеза, 2002. – 368 с.

Анотація

И.А.Барбашова

Общая характеристика сенсорного развития личности в младшем школьном возрасте

В статье характеризуется сенсорное развитие младшего школьника как психолого-педагогическая категория, рассматриваются его свойства (непрерывность, необратимость, неравномерность, индивидуальные и типологические отличия, стадильность), факторы (наследственность, среда, обучение, перцептивная активность), движущие силы (противоречие между перцептивными потребностями и операционными возможностями личности).

Ключевые слова: сенсорное развитие личности, свойства сенсорного развития, факторы сенсорного развития, движущие силы сенсорного развития, младшие школьники.

Summary

I.A.Barbashova

General Sensory Development's Characteristics of Personality in the Early Schools Age

Sensory development of primary school children is characterized as a psycho-educational category, defined by its properties (continuity, irreversibility, non-uniformity, individual and typological differences, stadial), factors (heredity, environment, education, perceptual activity), driving forces (the contradiction between the perceptual and operational needs features of personality).

Key words: sensory development of the personality, sensory development's properties, sensory development's factors and driving forces, pupils of elementary school.

Дата надходження статті:

„18” липня 2011 р.

УДК 373.31.04:929–051 В.Сухомлинський (477) (045)

Л.Д.БЕРЕЗІВСЬКА,

*доктор педагогічних наук, доцент
(м.Київ)*

Принцип індивідуального підходу до учнів початкової школи у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

У статті висвітлено ідеї В.О.Сухомлинського щодо індивідуального підходу до учнів початкової школи, що актуалізуються на сучасному етапі розвитку початкової освіти в Україні.

Ключові слова: В.О.Сухомлинський, початкова школа, індивідуальний підхід до учнів.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У процесі інноваційного розвитку шкільної освіти України на демократичних, гуманістичних та національних цінностях важливим є створення умов для творчої самореалізації особистості, про що йдеться в Національній доктрині розвитку освіти (2002). Держава має забезпечувати індивідуалізацію навчання та виховання школярів [3, с.179, с.181]. У руслі пріоритетних напрямів і завдань державної освітньої політики в науково-педагогічному просторі відбувається переосмислення цілей, завдань, змісту, форм, методів шкільної початкової освіти.

Аналіз досліджень і публікацій... З огляду на це закономірним є великий інтерес до педагогічної спадщини видатного педагога В.О. Сухомлинського, яка через свою глибинну суть і прогностичність векторів з роками набуває дедалі більшої актуальності. Зазначимо, що його творчість вивчали й тепер вивчають українські вчені (М.Я. Антонець, Н.М. Бібік, І.Д. Бех, Л.С.Бондар, Н.П. Дічек, Н.А. Калініченко, Н.С.Побірченко, Г.П. Пустовіт, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська, Т.В. Філімонова та ін.).

Формулювання цілей статті... Ми ставимо за мету висвітлити ідеї педагога-новатора стосовно індивідуального підходу до учнів початкової школи, що актуалізуються на сучасному етапі розвитку початкової освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу... Нагадаємо, що поняття „індивідуальний підхід до дітей”, за визначенням академіка С.У. Гончаренка, – це принцип педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається педагогічний вплив на кожну дитину, що ґрунтується на знанні її особистих рис і умов життя [1, с.143]. Поняття „індивідуалізація навчання” тлумачиться як „організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, що дає змогу створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня”, а поняття „індивідуальний підхід у вихованні” пояснюється як здійснення педагогічного процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів (темперамент і характер, здібності, мотиви, інтереси тощо), що значно впливає на їхню поведінку в різних життєвих ситуаціях [4, с.104, 105].

У Павлівській середній школі, хоч вона й функціонувала в умовах авторитарної системи освіти, навчально-виховний процес будовався завдяки творчим пошукам і новаторству її керівника на *індивідуальному підході до учнів*. Цей підхід В.О. Сухомлинський, спираючись на власний практичний досвід, глибоко обґрунтував у своїх працях. Так, у руслі активізації творчої педагогічної думки у ході „хрущовської” освітньої реформи Василь Олександрович у статті „Людина неповторна” (1962) для реалізації покладеного на школу завдання поєднати в навчально-виховному процесі „працю і думку, матеріальне виробництво та інтелектуальну творчість” обмірковував ідею про розкриття задатків, обдарувань і талантів школярів. Такий підхід він назвав гуманістичним принципом. Водночас педагог наголошував, що „майстерність не може бути всеосяжною: всеосяжне обдарування – винятковість”, а „у кожної людини є задатки, обдарування, талант до певного виду або кількох видів (галузей) діяльності. Саме цю *індивідуальність* і треба вміло розпізнати, спрямувати потім життєву практику учня на такий шлях, щоб у кожний період свого розвитку дитина досягла, образно кажучи, своєї стелі” [10, с.88]. Спираючись на практичний досвід, педагог переконував, що „немає людини, яка в належних умовах, при вмілому вихованні не виявила б свого самобутнього, неповторного таланту”, що „людина неповторна, що в ній треба відкрити ту живинку, яка створює її *індивідуальне обличчя*” [10, с.89].

Педагог-новатор стверджував, що здійснювати *індивідуальний підхід* до школярів можна лише на основі вивчення їхніх індивідуальних *здібностей, нахилів, особливостей*, бо сприятиме успішній життєдіяльності учнів після закінчення школи. Зокрема, він висловив міркування про те, що вчительський колектив повинен мати перед собою картину *людської індивідуальності кожного вихованця*. Саме в цьому і полягає „педагогічна культура школи” [2, с.59]. Тому вчителі Павлівської середньої школи активно працювали над тим, „...щоб кожен вихованець з перших днів перебування свого в школі чимсь захопився, щось полюбив, розвинув свої творчі здібності, вийшов з її стін з певним життєвим покликанням” [11, с.123].

Педагогічний колектив Павлівської середньої школи на чолі з її директором здійснював індивідуальний підхід до дитини за допомогою *специфічних способів, форм, засобів*. Цінним є досвід проведення вчительських нарад, що переростали у *психологічні семінари*, де обговорювалися найскладніші сфери духовного життя і стосунки дітей. На таких засіданнях двічі на місяць по понеділках вчителі початкової, середньої і старшої школи, класні керівники, керівники гуртків, піонервожати обговорювали „духовний світ конкретної дитини”, джерела її розумового, морального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, середовище, в якому формувалися розум, мислення, почуття, характер, переконання, особистість у дошкільні роки й період шкільного навчання [7, с.232]. У ході психологічних семінарів визріло колективне переконання, що педагог повинен до тонкощів знати *індивідуальність кожного школяра*.

Найчастіше предметом обговорення були непомітні учні, яких Василь Олександрович відносив до найважчих дітей. Педагоги спільно добирали для такої дитини види діяльності, що могли б її захопити, привести до особистого успіху [8, с.57-58]. На одному із засідань „педагогічного понеділка” вчительський колектив у процесі обговорення доповіді директора школи на тему „Формування здібностей і потреб учнів” прийшов до висновку, що „справжнє навчання – це *індивідуальне творче формування дитини*” [8, с.61]. Як бачимо, вивчення дитини в Павлівській середній школі було всеохоплюючим і багатограним: кожна дитина відчувала вплив багатьох учителів; кожний педагог мав знати середовище, в якому особистість дитини формувалася до школи й під час навчання, особливості її мислення, розумової праці, індивідуальні риси характеру, її сили, здібності, інтереси, труднощі, радощі і прикрощі [8, с.56].

В.О. Сухомлинський обстоював думку, що батьки і педагоги повинні з *раннього дитинства* вивчати *природні нахили, характери та уподобання дитини*, а в дитячому садочку й початковій

школі розвивати її здібності, не нав'язуючи своєї волі. Педагог вважав, що й розумове виховання також потрібно розпочинати ще з дошкільного віку. Це підтверджує досвід роботи Павлиської середньої школи. Діти 4–6 років приходили на заняття до школи два-три рази на місяць, 6–7 років – щотижня. Досвідчені вчителі під час *екскурсій і походів вивчали розум та індивідуальні особливості мислення кожної дитини* [2, с.169]. Спостерігаючи за цим процесом, Василь Олександрович переконався, що вже серед дітей п'яти-,шестирічного віку є „теоретики” і „мрійники”. На його думку, немає жодної бездарної дитини, тому потрібно вивчати її здібності, щоб вона навчалася не нижче від своїх можливостей [2, с.170].

Педагог-практик виявив ефективну форму індивідуального підходу до молодших школярів – *індивідуальні бесіди* з ними на різні теми. Зокрема, він пропонував проводити з учнями індивідуальні бесіди для виховання в них „сердечної чуйності до навколишніх людей” [2, с.73].

Однією з форм виявлення індивідуальних особливостей дитини була *Школа під блакитним небом*. В.О. Сухомлинський у статті „На нашій совісті – людина” (1964) писав, що Школа під блакитним небом організовувала майбутніх першокласників за два місяці до початку навчання в Павлиській школі передусім для виявлення індивідуальних особливостей кожної дитини. Учителі намагалися дізнатися про дитину якнайбільше (здоров'я, особливості організму дитини, мислення тощо) [12, с.203]. Василь Олександрович визначив завдання Школи під блакитним небом так: підготовка дітей до успішного навчання; „проникнення педагога в духовний світ дитини”, початок „вивчення її мислення, почуттів, характеру, волі, інтересів”; виховання дитини. „Немає двох дітей, однакових за мисленням, за сприйманням навколишнього світу, за *індивідуальними особливостями розуму, волі, характеру*, кожна дитина – це особливий, неповторний світ”, – наголошував педагог-новатор [12, с.204]. З огляду на це він радив пізнавати дитину, що, на його думку, означає „її бачити, вивчати, спостерігати” не лише за партою у класі, а насамперед у процесі взаємодії з навколишнім світом (явищами, людьми, природою), що й відбувалося у Школі під блакитним небом. „Вийдіть з дітьми із задушливого класу в сад, на берег річки, сядьте з ними під столітнім дубом – і ви побачите, як зміняться обличчя дітей, який живий вогник засвітиться в очах у того, кого ви вважали невстигаючим, відстаючим”, – переконливо доводив педагог-практик [12, с.204].

На кількох сторінках статті „На нашій совісті – людина” (1964) В.О. Сухомлинський описав, як здійснював індивідуальний підхід до слабовстигаючої учениці з багатодітної сім'ї Люди. У позакласному спілкуванні з нею під блакитним небом він дійшов думки про її яскраве, образне мислення, яке завдяки допомозі стало не перешкодою, а помічником у навчанні. Так, малюючи букви, дівчина вивчила алфавіт, а малюючи задачі у 2 і 3 класах, успішно стала розв'язувати їх, отже, добре навчалася [12, с.205-209]. З власного багаторічного досвіду педагог висловив надзвичайно цінні міркування: для пізнання дитини як невідомої книжки потрібно зрозуміти бачення нею навколишнього світу; навчання і виховання не повинно починатися за партою; задовго до того, як дитина сяде за парту, потрібно йти з нею в поле, ліс, на берег річки [12, с.209]. В аналізованій статті він навів приклади про інших дітей, які на початковому етапі навчання стикалися з труднощами, але завдяки індивідуальному підходу до них змогли самореалізуватися.

В.О. Сухомлинський практично випробував і теоретично обґрунтував *диференційований підхід* як форму реалізації індивідуального підходу в навчальному процесі початкової школи. Він довів безсумнівні переваги диференціації навчання: розвиток розумових здібностей школярів; сприяння підвищенню інтелектуального рівня учнівського колективу; досягнення „слабкими” учнями на певному етапі результатів хоча б з одного предмета; установлення взаємної доброзичливості на уроці між учителем і учнями; полегшення праці вчителя завдяки ефективній та посильній зайнятості усіх дітей. Василь Олександрович наголошував, що не можна рівняти усіх школярів „по середньому учню”, бо це гальмує їхній розвиток [6, с.439; 2, с.191].

Педагог описав приклади здійснення внутрішньої диференціації навчання як форми індивідуального підходу до дитини в початковій школі. Так, В.О.Сухомлинський розкрив технологію диференційованого навчання на уроці математики для учнів другого класу. Вчитель зачитує задачу, через п'ять-шість хвилин учні, котрі її розв'язали, беруть важчі задачі. Але серед школярів є слабкі, й дуже слабкі. І ось з такими учнями додатково працює вчитель: зачитує ще раз задачу, повторює з учнем її числові дані тощо. Саме вчитель, на думку Василя Олександровича, має допомогти кожному учневі побачити результати і наслідки своєї розумової праці, щоб не зникло бажання вчитися, а це потребує „великого терпіння й великої віри в творчі сили дитини” [17, с.435-436]. Розмірковуючи над методикою навчання на уроках граматики, Василь Олександрович рекомендував вивчати розумову працю кожного учня 1–4 класів з метою розробки для окремих з них індивідуальних завдань [14, с.228].

Важливо, що В.О. Сухомлинський умотивував на основі власного практичного досвіду важливість здійснення індивідуального підходу до учнів під час оцінювання їхніх навчальних

досягнень. Так, у статті „Слово до спадкоємця” (1968) Василь Олександрович радив не лише ніколи не ставити учням початкових класів незадовільної оцінки, а як і він, запрошувати в клас за півгодини до початку уроків тих з них, що не змогли розв’язати задачу. Такий підхід, на його думку, має багато позитивів: дитина з допомогою вчителя досягає успіху, одержує позитивну оцінку, зміцнюється віра в свої сили, розкривається дитяча довіра до вчителя [15, с.407]. Цю думку педагог розвинув у праці „Обережно: дитина!” (1969), зокрема наголошував, що „всі діти не можуть бути з однаковими здібностями. І найважливіше завдання школи – виховання здібностей” [16, с.425]. У початкових класах Павлівської школи діяло правило – не ставити оцінки дитині до того часу, поки вона не навчиться задовільно виконувати ту чи іншу роботу. І як результат такого підходу – дитина, напружуючи всі свої сили, все таки виконує завдання і таким чином „піднімається на одну сходинку вище” [16, с.426].

Варто підкреслити, що індивідуальний підхід уможливило розв’язання проблеми *подолання відставання учнів у навчанні*, що була однією із центральних у дидактичній концепції директора Павлівської школи. На переконання В.О. Сухомлинського, відстаючі (невстигаючі) учні з’являються тому, що „немає індивідуального підходу до дітей у найважливішій, найголовнішій сфері шкільного життя – у сфері розумової праці” [6, с.436]. Він закликав провести порівняння, як семирічні діти виконують фізичну працю. Наприклад, запропонувати їм носити воду. Очевидно, що один учень принесе п’ять відер з водою і втомиться, а інший – двадцять і т.д. Василь Олександрович переконливо доводив, що і для розумової праці потрібні неоднакові дитячі сили. Одні учні сприймають матеріал швидко, запам’ятовують його міцно і надовго, а інші – повільно. Для одних дітей успіх – це „п’ятірка”, а для інших – і „трійка” велике досягнення. Саме тому педагог застерігав, що немає абстрактного учня, до якого можна було б механічно застосувати всі закономірності навчання і виховання. Він називав уміння вчителя правильно визначати шляхи розвитку розумових здібностей кожного учня надзвичайно важливою складовою частиною педагогічної мудрості. На його думку, кожній дитині потрібно допомогти розкрити її сили й можливості, а отже, відчуті радість успіху в розумовій праці. „А це означає, що в навчанні має бути *індивідуалізація* – і в змісті розумової праці (в характері завдань), і в часі”, – зазначав педагог [6, с.437].

Павлівський директор і вчитель у праці „Розмова з молодим директором” доводив, що „важка дитина – це маленька людина, у якої з різних причин є ненормальності, якісь відхилення в розумовому розвитку”, тому потрібно шукати особливі методи і прийоми виховання. І в кожного з таких дітей „є щось своє, особливе, індивідуальне, не схоже на інших важких дітей: своя причина, свої особливості, відхилення від норми, свої шляхи виховання” [9, с.509]. Важкі учні потребують індивідуальної допомоги на уроках і після них, додаткових пояснень, спеціально дібраних завдань. Василь Олександрович радив педагогам, набравшись терпіння і віри, не дорікати такій дитині, а підтримувати її, допомагати їй повірити у свої сили. Він закликав учителів початкової школи дбати про нормальне навчання важких дітей, а також прищеплювати їм „радість думання над книжкою” під час самостійного читання. Для самостійного читання, на переконання В.О.Сухомлинського, учитель повинен добирати книжки кожному учневі зі зниженою здатністю до навчання [17, с.433]. Ці ідеї педагог-новатор розвинув у статті „Школа і природа” (1970). Зокрема, він вважав, що вчитель повинен виявити малоздібну дитину ще в підготовчій групі або першому класі. Такі діти мають бути, як писав В.О. Сухомлинський, предметом уважного вивчення [18, с.544]. Про необхідність індивідуального підходу до відстаючих школярів педагог наводив аргументи й у статті „Найвідсталіші у класі” (1970): такі діти потребують захисту, спеціальної методики навчання. Він описав власний досвід роботи з малоздібними дітьми. Наприклад, для таких дітей педагог розробив спеціальний збірник задач. А також він радив не допускати, щоб відстаюча дитина не розв’язала самостійно задачу [19, с.589].

Характерно, що індивідуальні здібності, нахили учнів найефективніше виявляються в різноманітній діяльності. Про це свідчить феномен організації позакласної роботи в Павлівській середній школі, описаний її директором („Розвиток індивідуальних нахилів учнів” (1961), „Людина неповторна” (1962) та ін.). Так, В.О. Сухомлинський як педагог-практик довів, що „важливою умовою розвитку *індивідуальних нахилів*, розкриття обдарування і таланту є *різноманітна творча праця* всіх учнів – від першого до випускного класу, створення в школі атмосфери творчої праці” [10, с.89]. І це має здійснюватися ще з перших днів перебування дитини у школі. На думку Василя Олександровича, педагог уже з 1 класу має прилучати дитину до праці, „допомогти кожному учневі знайти улюблене діло” [11, с.123].

В.О. Сухомлинський описував, що учні з перших днів перебування у Павлівській школі мали можливість випробувати свої здібності в кабінеті живої природи, теплицях, плодовому саду, на навчальній ділянці, пасіці, кролівницькій фермі, дослідній ділянці колгоспної тваринницької ферми, винограднику тощо. За висловлюванням педагога, малюки, або маленькі діти,

спостерігаючи за старшими учнями, бачили, як вони простими інструментами створювали речі (моделі машин, фізичні прилади, будівельні деталі). „Ми добиваємося того, щоб майстерність маленькі діти бачили насамперед у праці рук; саме з цього починається розкриття задатків, обдарувань і талантів”, – зазначав педагог [10, с.90].

У Павлівській школі учні 1 класу перші дні, тижні чи місяці ознайомлювалися з різноманітними видами трудової діяльності старших. Василь Олександрович назвав цей процес „першим періодом дитячих шукань”, де педагоги уважно вивчали „інтереси і задатки” кожного учня. Але водночас він аргументував думку, що це тільки початок пошуку, бо знайдена школою „доріжка” може змінюватися залежно від виховання, навколишнього середовища. Педагог навів такий приклад: „Малюк-першокласник” як учасник гуртка юних теслярів, споруджуючи дерев’яну модель тваринницької ферми з усіма механізмами установками, виявляє інтерес до обробки не тільки дерева, а й інших матеріалів, особливо пластмаси, з якої робиться водонапірна башта. У 2 класі дитина вже в гуртку юних слюсарів-моделістів прилучається до виготовлення діючої зерноочисної моделі, пробує точити на настільному токарному верстаті. У 3 класі учень здатний до складнішої роботи – бере участь у виготовленні моделі парової турбіни. Так він від 1 класу й до закінчення середньої школи під керівництвом учителів розкриває свій талант і обдарування як підґрунтя вибору професійного шляху. Індивідуальний підхід до дитини дає змогу „розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його *неповторно індивідуальний талант*” [10, с.93-96]. Тому, як зазначав педагог, для дітей молодшого шкільного віку спеціально обладнувалися робочі місця. Наприклад, у столярній майстерні були електролобзики для молодших школярів, у робочій кімнаті з техніки – маленькі токарні й свердлильні верстати для виготовлення іграшкових деталей, у силовому цеху – кілька маленьких двигунів внутрішнього згорання, в керамічній майстерні – спеціальний робочий куточок для малят, які ліплять, виготовляють ляльки для шкільного лялькового театру тощо [11, с.125-127].

Закцентуємо увагу на ще одному аспекті проблеми. Як доводив В.О. Сухомлинський, найкращий метод розкриття задатків і виховання здібностей дітей – це *стимулювання нового успіху*. Але є діти, котрі тривалий час не розкриваються, і тоді найкращим методом є *спільна діяльність учителя та учня* щодо виявлення його улюбленого виду праці, досягнення першого успіху і його закріплення під час виконання школярем складнішого завдання. Отже, діти, які не мають яскраво виражених задатків, потребують особливої вчительської опіки. Ефективною формою індивідуального підходу, на думку Василя Олександровича, є виховання старшими учнями (здебільшого 10–11 класів) молодших учнів, передавання старшокласниками своїх знань і вмінь молодшим учням. „... Індивідуальні здібності дітей розвиваються найкраще в умовах постійного тісного спілкування учнів різного віку в процесі творчої праці”, – наголошував педагог [11, с.131].

Безперечно, провідну роль у здійсненні індивідуального підходу відіграє *вчитель*, який має „запалювати іскорки творчості і добиватися, щоб вони горіли яскравим вогником”, володіти певним видом праці і захопити ним учнів, має стати зразком для них у праці, „його любимою людиною” [5, с.176; 11, с.132]. Василь Олександрович наголошував, що вчитель повинен „допомогти кожному вихованцю знайти його стежку – це й означає поставити людину на ноги, ввести її в життя *громадянином з своєю індивідуальністю*”. У Павлівській школі вчителі намагалися помітити „природний задаток, тяжіння, інтереси, нахили вихованців” на основі індивідуального творчого підходу до кожного з них [13, с.247]. Безумовно для цього потрібно знати здоров’я дитини, її індивідуальні риси мислення, сильні і слабкі сторони розумового розвитку [12, с.217]. Василь Олександрович дійшов надзвичайно важливого висновку, що у вихованцях дремають задатки талановитих фахівців з різних галузей, які можуть розкритися з допомогою вихователя [11, с.132].

Висновки... На завершення зазначимо, що ми не могли охопити увесь спектр питань з розроблення проблеми індивідуального підходу до учнів початкової школи в теоретичному і практичному вимірах видатним українським педагогом, директором авторської школи, ученим В.О.Сухомлинським. На основі аналізу його праць можна стверджувати, що індивідуальний підхід до дитини педагог має здійснювати з перших днів її перебування у школі, бо від глибокого знання індивідуальних особливостей дитини (задатки, здібності, інтереси, нахили, особливості мислення, характеру, здоров’я) та умов життя залежить не лише її навчання у школі на всіх ступенях, а й вибір життєвого шляху, духовний розвиток. Саме індивідуальний підхід у зв’язку з гуманістичним і педоцентричним принципами був пріоритетною домінантою та органічною складовою навчально-виховного процесу Павлівської середньої школи, що сприяло цілеспрямованому, всебічному та гармонійному розвитку її учнів, самореалізації їхніх творчих здібностей, а в майбутньому – і професійних намірів. Умотивовані та практично апробовані прогностичні ідеї В.О. Сухомлинського щодо індивідуального підходу в початковій школі нині

особливо актуалізуються й мають бути підвалиною на шляху побудови особистісно орієнтованої освітньої моделі в Україні. З огляду на це питання індивідуального підходу в організації навчально-виховного процесу у спадщині вітчизняних педагогів потребує глибшого вивчення, про що йтиметься в подальших публікаціях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / составление, предисловие, послесловие, комментарии, вступления к частям книги О. В. Сухомлинской. – Акта-издание, 2008. – 430 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти / Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації : (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – С. 178–201.
4. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол. М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебов [и др.]. – М. : Большая Рос. энциклопедия, 2002. – 528 с.
5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55–208.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 417–654.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
8. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 391–626.
10. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 80–96.
11. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 122–139.
12. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 203–217.
13. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 239–255.
14. Сухомлинський В. О. Тайники перевантаження / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 223–229.
15. Сухомлинський В. О. Слово до спадкоємця / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 401–410.
16. Сухомлинський В. О. Обережно: дитина! / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 422–426.
17. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 426–436.
18. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 536–551.
19. Сухомлинський В. О. Найвідсталіші у класі / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 584–590.

Аннотація

Л.Д.Березовская

Принцип индивидуального подхода к ученикам начальной школы в творческом наследии

В.А.Сухомлинського

В статті зображено ідеї В.А.Сухомлинського стосовно індивідуального підходу до учеників початкової школи.

Ключевые слова: *В.А.Сухомлинский, начальная школа, индивидуальный подход к ученикам.*

Summary

L.D.Berezivska

The Principle of an Individual Approach to Elementary School Students in V.O.Suhomlins'kyi Oeuvre

Article displays V.O. Suhomlins'kyi ideas about an individual approach to pupils in primary school.

Key words: *V.O. Suhomlins'kyi, primary school, an individual approach to students.*

Дата надходження статті:

„2” серпня 2011 р.